

УДК 347.1
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i3.93>

О. І. Панченко
кандидат юридичних наук,
фахівець відділу докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-4365-0495

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЗНАКИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

Обґрунтовано, що цивільно-правова відповідальність поліцейських в Україні є одним із видів юридичної відповідальності, яка настає за скоєння ними цивільного проступку. Зміст поняття «цивільно-правова відповідальність поліцейських» розкривається через його ознаки, які надають усесторонню характеристику цього інституту цивільного права. Розглянуто наукові підходи до визначення ознак цивільно-правової відповідальності поліцейських у роботах вітчизняних учених-цивілістів. На основі проведеного аналізу встановлено, що визначальною ознакою настання цивільно-правової відповідальності у досліджуваних відносинах є обов'язок завдавача шкоди понести несприятливі наслідки майнового характеру. Детально проаналізовано Цивільний кодекс України, а також інші закони та підзаконні акти, які регламентують питання відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями поліцейських у нашій державі. У результаті вивчення цих наукових праць, а також відповідних нормативно-правових актів України виокремлено основні ознаки цивільно-правової відповідальності поліцейських, якими є: 1) особливий суб'єктний склад осіб, які несуть відповідальність; 2) вичерпний перелік незаконних дій поліцейських, у результаті яких виникає спеціальний делікт; 3) протиправність незаконних дій поліцейських, яка має підтвердитися відповідним чином; 4) відшкодування завданої поліцейськими шкоди незалежно від наявності вини; 5) відшкодування такої шкоди за рахунок державного бюджету з обов'язковим залученням органів Державного казначейства України як представника держави; 6) відшкодування завданої шкоди у повному обсязі; 7) право держави на зворотну (регресну) вимогу до винної особи за певних умов.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, ознаки, суб'єктний склад, протиправність, вина, зворотна вимога.

Panchenko O. I. TO THE ISSUE OF SIGNS OF CIVIL LAW RESPONSIBILITY OF POLICE OFFICERS IN UKRAINE

It is substantiated that the civil liability of police officers is one of the types of legal liability that arises for their commission of a civil offense. The meaning of the concept of civil liability of police officers is revealed through its features, which provide a comprehensive description of this institution of civil law. Scientific approaches to determining the signs of civil liability of police officers in the works of domestic scientists-civilians are considered. Based on the analysis, it is established that the defining feature of the onset of civil liability in the investigated relationship is the obligation of the inflictor to suffer adverse property consequences. The Civil Code of Ukraine, as well as other laws and bylaws that regulate the issue of compensation for damage caused by illegal actions of police officers are analyzed in detail. As a result of studying these scientific works, as well as the relevant regulations, the main features of civil liability of police officers are identified, which are: 1) a special subject composition of persons responsible; 2) an exhaustive list of illegal actions of police officers, as a result of which a special tort arises; 3) illegality of the actions of police officers, which must be confirmed accordingly; 4) compensation for damage caused by police, regardless of guilt; 5) compensation for such damage at the expense of the State budget with the mandatory involvement of the State Treasury of Ukraine as a representative of the State; 6) compensation for damage in full; 7) the right of the State to a reverse (recourse) claim against the guilty person under certain conditions.

Key words: civil liability, signs, subject composition, illegality, guilt, reverse claim.

Актуальність теми. Цивільно-правова відповідальність поліцейських є одним із видів юридичної відповідальності, яка настає за скоєння ними цивільного проступку, під яким варто розуміти суспільно небезпечне, протиправне порушення врегульованих нормами цивільного права майнових та особистих немайнових відносин, що складаються в різноманітних сферах суспільної життєдіяльності. В останнє десятиліття, яке характеризується переважанням цивільно-правового регулювання у багатьох сферах життєдіяльності, визначилася тенденція відшкодування (компенсації) шкоди, завданої державними органами (у тому числі й правоохоронними) та органами місцевого самоврядування, приватноправовими засобами. У європейській судовій

практиці навіть склалася думка, що цивільно-правова вимога про відшкодування шкоди є найкращим засобом стримування поліцейських від незаконних дій [1].

Зміст поняття «цивільно-правова відповідальність поліцейських» розкривається через його ознаки, які надають усесторонню характеристику цього інституту цивільного права.

Метою статті є визначення ознак цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з концепцією «ознаки цивільно-правової відповідальності поліцейських» розглядали такі вчені, як: Д.В. Боброва, І.С. Канзафара, О.О. Лов'як, А.О. Немцева, І.Н. Ніжинська, М.М. Фролов та інші.

Виклад основного матеріалу. О.О. Лов'як зауважує, що визначальною ознакою настання цивільно-правової відповідальності у досліджуваних відносинах є обов'язок завдавача шкоди понести несприятливі наслідки майнового характеру, а відповідно, зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої службовою особою органів внутрішніх справ, можна визначити як недоговірні зобов'язання, що виникають внаслідок порушення майнових та особистих немайнових прав, покликані забезпечити найбільш повне відновлення порушених прав за рахунок завдавача шкоди чи за рахунок інших осіб, на яких законом покладено обов'язок такого відшкодування [2, с. 7].

На думку І.Н. Ніжинської, правовідносини щодо відшкодування шкоди реабілітованому характеризуються такими рисами, як: 1) майновий характер; 2) виникнення лише з ініціативи самих громадян; 3) закріплення в нормах цивільного законодавства [3, с. 75].

М.М. Фролов виділяє такі особливості відшкодування шкоди, завданої діями (актами) органів дізнання, досудового слідства у системі органів внутрішніх справ України: по-перше, завдання шкоди у межах такого правового інституту повинне розглядатися з позиції державних інтересів, а відшкодування шкоди – як компенсація, яку держава бере на себе добровільно. По-друге, випадки завдання шкоди актами влади необхідно розрізняти за складом умов, за яких фактично відбувається відшкодування шкоди. За наявності рішення суду про скасування вироку, що встановлював кримінальну відповідальність особи, автор вважає за непотрібне доводити протиправний характер дій посадових органів дізнання і досудового слідства під час розгляду справи про відшкодування шкоди, завданої внаслідок притягнення особи до кримінальної відповідальності [4, с. 142].

Ми ж для визначення характерних ознак цивільно-правової відповідальності поліцейських звернемося до положень ст. 1176 ЦК України.

У ст. 1176 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [5] встановлено повний перелік посадових і службових осіб органів державної влади, які віднесені законодавцем до завдавачів шкоди:

1) органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6] оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: Національної поліції, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, управління державної охорони, органів доходів і зборів, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, розвідувального органу Міністерства оборони України (оперативними,

оперативно-технічними, власної безпеки), Національного антикорупційного бюро України (детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю). Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється;

2) органи досудового розслідування. Відповідно до ч. 1 ст. 38 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [7] органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є: I. Слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань; г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України. II. Підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України. Під час досудового розслідування кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів Національної поліції України, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України (ч. 3 ст. 38 КПК України);

3) прокуратура. Відповідно до ст. ст. 1 та 2 Закону України «Про прокуратуру» [8] прокуратура України являє єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені КУ функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави, а саме: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;

4) суд. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [9] суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих КУ і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Систему судоустрою становлять: місцеві суди, апеляційні суди, ВСУ. Для розгляду окремих категорій справ у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди (ст. 3 цього Закону).

На відміну від актів органів влади, дії органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури та суду, незаконність яких може призвести до виникнення деліктного зобов'язання, також визначені у ЦК України вичерпно. Так, спеціальний делікт виникає у разі:

1) незаконного засудження фізичної особи. Засудженою визнається фізична особа, стосовно якої має місце вирок суду, винесений відповідно до ст. 374 КПК України. Вирок є однією із форм судових рішень, які, згідно з ч. 1 ст. 370 КПК України, мають бути законними, обґрунтованими і вмотивованими. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62 КУ). Якщо ж обвинувачений визнається винним у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання, звільняє від покарання чи від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 373 КПК України);

2) незаконного притягнення її до кримінальної відповідальності. Притягненим до кримінальної відповідальності визнається громадянин, стосовно якого складений та затверджений обвинувальний акт. Особа набуває статусу обвинуваченого (підсудного) після направлення обвинувального акта щодо неї до суду для розгляду по суті. Обвинувальний акт складається слідчим та затверджується прокурором або складається прокурором самостійно лише після ознайомлення підозрюваного та його захисника з матеріалами досудового розслідування (ст. 291 КПК України);

3) незаконного застосування запобіжного заходу (норми, в яких зазначені види та порядок застосування запобіжних заходів, знаходяться у § 1 гл. 18 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 176 КПК України запобіжними заходами є: а) особисте зобов'язання; б) особиста порука; в) застава; г) домашній арешт; г) тримання під вартою.

Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України;

4) незаконного затримання. Згідно з ч. 1 ст. 207 КПК України, ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у скоєнні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках: а) якщо цю особу застали під час скоєння злочину або замаху на його вчинення; б) якщо безпосередньо після ско-

єння злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; в) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи у приміщенні, визначеному останньою (ст. 209 КПК України);

5) незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт. Відповідно до ст. 31 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [10] виправні роботи застосовуються на строк до двох місяців з відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням до двадцяти відсотків її заробітку в дохід держави. Виправні роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею).

Адміністративний арешт (ст. 32 КУпАП) установлюється і застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень на строк до п'ятнадцяти діб. Адміністративний арешт призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею). Адміністративний арешт не може застосовуватися до вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до дванадцяти років, до осіб, які не досягли вісімнадцяти років, до інвалідів першої і другої груп.

У Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [11] до переліку незаконних дій правоохоронних та судових органів, перерахованих у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), додано такі протиправні дії:

1) незаконне проведення в ході розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки. Відповідно до ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;

2) незаконне накладення арешту на майно. Арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому КПК України порядку. Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження (ч. 1 ст. 170 КПК України);

3) незаконне відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян. Відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у скоєнні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу. Відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено відповідно до вимог ст. 158 цього Кодексу (ст. 154 КПК України);

4) незаконна конфіскація майна. Відповідно до ст. 59 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [12] покарання у вигляді конфіскації майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу (ч. 2 ст. 159 КК України);

5) незаконне накладення штрафу. Відповідно до ч. 1 ст. 53 КК України штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень частини другої цієї статті.

Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої

частини КК України не передбачено вищого розміру штрафу (ч. 2 ст. 53 КК України).

Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України (ч. 3 ст. 53 КК України);

6) незаконне проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства, враховуючи приписи цього Закону.

Наступною характерною ознакою дій, визначених у ч. 1 ст. 1176 ЦК України та законі, є протиправність, яка має підтвердитися: 1) ухваленням виправдувального вироку (ч. 1 ст. 373 КПК України); 2) скасуванням незаконного вироку суду. Незаконний вирок суду може бути скасований у разі перегляду справи в апеляційному (ст. 392 КПК України) або касаційному (ст. 424 КПК України) порядку; 3) закриттям кримінальної справи органом досудового слідства. Перелік підстав закриття кримінальної справи встановлений ст. 284 КПК України. До них належать: відсутність події кримінального правопорушення, відсутність у діянні складу кримінального правопорушення, не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати тощо; 4) винесенням постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 284 КУпАП). Постанова про закриття справи виноситься у разі оголошення усного зауваження, передачі матеріалів на розгляд громадської організації чи трудового колективу або передачі їх прокурору, органу досудового розслідування, а також за наявності обставин, передбачених ст. 247 цього Кодексу.

Тобто для того щоб визнати відповідне діяння протиправним, потрібна наявність підстав, що реабілітують особу, якій завдано шкоди. У випадку, коли ці діяння не підтверджуються обставинами, що реабілітують особу (наприклад, кримінальну справу закрито на підставі закону про амністію або акта помилування), то право на відшкодування завданої шкоди не виникає (ч. 3 ст. 1176 ЦК України).

Ще однією ознакою є те, що ст. 1176 ЦК України застосовується у разі завдання шкоди лише фізичній особі. Якщо у результаті зазначених дій шкода завдана юридичній особі, наприклад, внаслідок арешту керівника підприємства, то вона відшкодовується юридичній особі за правилами ст. 1173 ЦК України, тобто на загальних підставах. Це підтверджується багатьма рішеннями судів, наприклад, постановою Вищого господарського суду України від 09 жовтня 2017 р. у справі № 910/21951/16, де зазначено, що положення

Закону не підлягають застосуванню до правовідносин із відшкодування шкоди, завданій юридичній особі; така шкода відшкодовується на загальних підставах [13].

Важливою ознакою цього делікту є те, що шкода, завдана фізичним та юридичним особам органом, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів (ч. 1 ст. 1176 ЦК України).

Зазагальним правилом вина є необхідним складником цивільного правопорушення, що зумовлює застосування цивільно-правової відповідальності. Відповідно до ч. 1 ст. 614 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, у цивільному законодавстві діє презумпція вини особи, тобто особа вважається винною доти, доки вона не доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Це правило підтверджується положеннями ч. 2 ст. 614 та ч. 2 ст. 1166 ЦК України.

Відповідальність без вини становить виняток і застосовується лише в прямо передбачених законом випадках. Натомість І.С. Канзафарова доводить, що у цивільному праві здебільшого не потрібна наявність «повного складу правопорушення». На її думку, юридична конструкція складу правопорушення є чужою для цивільного права, а штучне поширення кримінально-правового вчення про склад злочину на цивільно-правову сферу не лише завдало суттєвої шкоди дослідженню проблем цивільно-правової відповідальності, але й призвело до того, що була порушена принципова межа між публічним і приватним правом [14, с. 21].

Д.В. Боброва також вважає позицію законодавця щодо відповідальності без вини органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, цілком виправданою, адже обґрунтування такої відповідальності видається: 1) у подальшому зміцненні законності в діяльності органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду; 2) в підсиленні захисту прав і законних інтересів громадян [15, с. 524].

Ще однією суттєвою ознакою цивільно-правової відповідальності поліцейських є те, що шкода, завдана їхніми незаконними діями, відшкодовується державою (ч. 1 ст. 1176 ЦК України). Такий підхід законодавця до вирішення цього питання А.О. Немцева обґрунтовує таким: по-перше, виконання державними органами, їх посадовими та службовими особами відповідних функцій здійснюється через покладені на них державою відповідні повноваження, тобто через їх делегування, та від імені держави, тому держава висту-

пає суб'єктом таких правовідносин. По-друге, держава у разі завдання її суб'єктами шкоди має у своєму розпорядженні більше можливостей, ніж її органи, щодо відновлення громадянину його правового становища. По-третє, органи держави є бюджетними організаціями, а це означає, що у всіх випадках покладання на них відповідальності відшкодування в остаточному підсумку здійснюється за рахунок коштів державного бюджету [16, с. 140–141].

Нині порядок виконання Державним казначейством України рішень суду щодо відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями посадової, службової особи органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, регламентується Наказом Міністерства фінансів України, Державного казначейства України від 02 лютого 2007 р. № 28 [17]. Відповідно до положень цього Наказу виконання рішень суду, які передбачають відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями посадових або службових осіб вищезазначених органів, здійснюється Державним казначейством України за вимогами державних виконавців за черговістю їх надходження, за рахунок і в межах бюджетних асигнувань, затверджених у Державному бюджеті України на цю мету (п. 1.3).

У разі потреби у таких видатках понад обсяг бюджетних призначень в установленому законодавством порядку подаються відповідні пропозиції щодо виділення коштів з резервного фонду державного бюджету або внесення змін до ЗУ «Про Державний бюджет України» на відповідний рік (п. 1.4).

Наступною ознакою є те, що шкода, завдана фізичній особі посадовими і службовими особами органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду відшкодовується державою у повному обсязі. Це означає, що відшкодуванню підлягають як реальні збитки, тобто втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, так і упущена вигода, себто доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (ст. 22 ЦК України). Особа також має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав (ч. 1 ст. 23 ЦК України).

Як уже було зазначено, у ст. 3 Закону перераховано те, що підлягає відшкодуванню громадянину, який постраждав від незаконних дій поліцейських. Усе це буде предметом нашого детального розгляду у наступних підрозділах.

Ще однією характерною особливістю відповідальності, яка розглядається, є те, що держа-

ва, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, має право зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили. Таке правило передбачене положеннями ч. 3 ст. 1191 ЦК України. Якщо особа, яка завдала шкоди, відповідає за свої дії перед особою, яка відшкодувала шкоду за наявності вини, то діє презумпція її вини, згідно з ч. 2 ст. 1166 ЦК України. Проте ч. 3 ст. 1191 ЦК України передбачає виняток, згідно з яким застосовується презумпція невинуватості. Вона поширюється на зворотні вимоги держави у разі реалізації нею права на зворотну вимогу до вищезазначених осіб тільки у разі встановлення в їхніх діях складу злочину за обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили. Тобто дії посадової, службової особи зазначених органів повинні бути кваліфіковані як злочинні, а регулювання у цій галузі права ґрунтується на презумпції невинуватості [18, с. 1088].

Висновок. Отже, на основі проведеного аналізу виокремлено ознаки цивільно-правової відповідальності поліцейських, якими є: 1) особливий суб'єктний склад осіб, які несуть відповідальність; 2) вичерпний перелік незаконних дій поліцейських, у результаті яких виникає спеціальний делікт; 3) протиправність незаконних дій поліцейських, яка має підтвердитися відповідним чином; 4) відшкодування завданої поліцейськими шкоди незалежно від наявності вини; 5) відшкодування такої шкоди за рахунок державного бюджету з обов'язковим залученням органів Державного казначейства України як представника держави; 6) відшкодування завданої шкоди у повному обсязі; 7) право держави на зворотну (регресну) вимогу до винної особи за певних умов. Також додатково окреслено випадки, за наявності яких потерпіла особа не отримує права на відшкодування шкоди, завданої поліцейськими.

Література

- Hyde Richard. The role of civil liability in ensuring police responsibility for failures to act after Michael and DSD. *European Journal of Current Legal Issues*, 2016. No. 22 (1). URL: <http://eprints.nottingham.ac.uk/30969/1/The%20Role%20of%20Civil%20Liability%20Article%20-%20Final.pdf> (дата звернення: 29.08.2020).
- Лов'як О.О. Відшкодування шкоди, завданої громадянину службовими особами органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 17 с.
- Ніжинська І.Н. Правова природа відносин щодо відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями

службових осіб дізнання та досудового слідства у системі органів внутрішніх справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 4. С. 75–78.

- Фролов М.М. Відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 207 с.
- Цивільний кодекс України: станом на 30 верес. 2018 р. Харків : Право, 2018. 448 с.
- Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. С. 303.
- Кримінально-процесуальний кодекс України: прийнятий від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 31.08.2020).
- Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. С. 12.
- Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. С. 545.
- Кодекс України про адміністративні правопорушення: станом на 03 верес. 2018 р. Харків : Право, 2018. 340 с.
- Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01 груд. 1994 р. № 266/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. С. 1.
- Кримінальний кодекс України: прийнятий від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 31.08.2020).
- Постанова Вищого господарського суду України від 09 жовт. 2017 р. Справа № 910/21951/16. *Протокол*. URL: [http://protokol.com.ua/ua/vgsu_poryadok_vidshkoduvannya_pozadogovirnoi_shkodi_zavdanoi_yuridichniiy_osobi_nezakonnimi_diyami_organu_rozsliduvannya_prokuraturi_sudu_spetsialnim_zakonom_ne_vregulovano_a_shkoda_vidshkodovuetsya_na_zagalnih_pidstavah_\(spr_910_21951_16_09_10_17\)/](http://protokol.com.ua/ua/vgsu_poryadok_vidshkoduvannya_pozadogovirnoi_shkodi_zavdanoi_yuridichniiy_osobi_nezakonnimi_diyami_organu_rozsliduvannya_prokuraturi_sudu_spetsialnim_zakonom_ne_vregulovano_a_shkoda_vidshkodovuetsya_na_zagalnih_pidstavah_(spr_910_21951_16_09_10_17)/) (дата звернення: 31.08.2020).
- Канзафарова І.С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 38 с.
- Цивільне право України : підручник: у 2 кн. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. Київ : Юрінком Інтер, 2005. Кн. 2. 640 с.
- Немцева А.О. Теоретико-правовий аналіз відповідальності без вини у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.
- Про затвердження Порядку виконання Державним казначейством України рішень суду щодо відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, а також судів : наказ Міністерства фінансів України, Державного казначейства України від 02 лют. 2007 р. № 28. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0149-07> (дата звернення: 31.08.2020).
- Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. С.О. Харитонова. Харків : Одісей, 2007. 1200 с.